

Renaissance Magic and Literary Magi (Faust versus Prospero)

The article contains the first systematic comparative research of Renaissance magical ideas and the figure of a Renaissance magus in correlation with literary magi Faust and Prospero. The main objective of the research lies in the identification of specific manifestations of magic in literary consciousness. Having applied a wide range of hermeneutical methods the author of the paper investigated the nature of magic, the role of magic in culture of the Renaissance period, and proposed an interpretation of the images of Faust and Prospero as the embodiment of the magical ideas of the time.

УДК 821.111+821.161.1+821.161.2]-34.091

Інна Буркут (Київ)

**СПІВВІДНОШЕННЯ ФАНТАСТИЧНОГО ТА РЕАЛЬНОГО
У РІЗДВЯНИХ ОПОВІДАННЯХ
(на матеріалі англійської, російської та української літератур)**

Одна з типологічних ознак літературного різдвяного оповідання — наявність у тексті потойбічних сил. Це зумовлено передусім генезою цього жанру, в якому синтезувалися євангельські і фольклорні джерела. Ніч напередодні Різдва багато народів сприймають як час особливої активності хтонічних сил [10, с. 60], що знайшло своє відображення у фольклорних оповіданнях, які лягли в основу літературних творів. Мотив зустрічі з потойбічними силами сягає своїм корінням у сиву давнину. Джулія Брігз стверджує, що оповідання з привидами — жанр «дуже давній, старіший навіть за саму літературу, і в багатьох долітературних спільнотах у всьому світі привиди і духи відігравали роль захисників і охоронців суспільних цінностей та мудрості» [13, с. 25].

Для англійських різдвяних оповідань фантастичний елемент — явище досить поширене і зумовлене фольклорною традицією, адже попередники англійського літературного різдвяного оповідання — це *supernatural* і *ghost story*, *goblin tales* (прикладом фантастичних літературних різдвяних оповідань можуть слугувати такі твори, як «Цвіркун у запічку» (1845), «Одержимий» (1848) Чарльза Діккенса; «Фатальна коліска» (1861) Вілкі Коллінза та ін.). У слов'янській традиції різдвяних оповідань «Ніч перед Різдом» (1832) Миколи Гоголя — чи не єдиний твір, де міфологічні істоти фігурують як реальні. Твердження Олени Душечкіної «російському різдвяному оповіданню надприродні колізії не властиві» [5, с. 122] відповідає також характеристиці українського різдвяного оповідання.

Гоголь у «Ночі перед Різдом» створює особливий міфосвіт, у якому фантастичні істоти мають риси реальних людей. Чорту не тільки притаманні людські вади, а й портретна схожість із людиною: «Спереди совершенно немец; узенькая, беспрестанно вертевшаяся и нюхавшая все, что ни попадалось, мордочка... Но зато сзади он был настоящий губернский стряпчий в мундире, потому что у него висел хвост, такой острый и длинный, как теперешние мундирные фалды...» [3, с. 96]. Гоголівська демонологія не має нічого спільного із страхітливими образами потойбічних сил із творів Діккенса. Вона реально-побутова та комічна. Образ чорта ніби змальований із гумористичного персонажа української вертепної драми.

На відміну від фантастичного світу, створеного Гоголем, в багатьох різдвяних оповіданнях надприродне має реальне вмотивування. Найбільш поширеним прийомом комунікації між реальним та ірреальним світом є мотив сну, видіння. У цих творах фантастичні істоти зазвичай виконують функцію персонажів-помічників головних героїв. Зокрема, завдяки Духам Минулого, Теперішнього і Майбутнього (з якими герой зустрічається уві сні) переживає духовну метаморфозу Скрудж, персонаж «Різдяної пісні у прозі» (1843) Діккенса.

В іншому творі англійського письменника, «Дзвони» (1844), мотив сну поєднується з мотивами смерті та Вищого Суду. Тема Страшного Суду в повісті з'являється завдяки

введенню Діккенсом у текст алюзій зі Святого Писання: «Black are the brooding clouds and troubled the deep waters, when the Sea of Thought, first heaving from a calm, gives up its Dead» [14, с. 215]; «Море віддало мертвих, що в ньому, і смерть та пекло віддали мертвих, що в них, і кожний був суджений за його вчинками» (Одкровення, 20:13). Суд над Тобі Веком здійснюють Духи Дзвонів, які у творі алегорично втілюють час, Вічність. Видіння допомагає героєві змінити своє ставлення до бідних.

В оповіданні «Сон Макара» (1885) Володимира Короленка маємо схоже поєднання мотивів: сну, смерті і Вищого Суду. У цьому творі письменник використовує мотив сну, щоб показати християнське світосприйняття крізь призму народних уявлень. Страшний Суд автор подає очима головного героя — російського селянина Макара, який живе у слобідці Чалган і давно вже втратив зв'язок з культурою Росії. Однак у підсвідомості героя збережено певні теогонічні уявлення, які мають, щоправда, простонародний характер. Це виявляється навіть у змалюванні Божественної тріади, що вершить Суд, зокрема: Бог-Отець («тот самый старик, которого он (Макар) видел нарисованным в церкви» [8, с. 62], вбраний у «теплые сапоги, обшитые плисом» [8, с. 62]). Один із атрибутів Верховного Суду — терези для зважування добрих та лихих справ має особливість — велику чашу для лихих справ, оскільки «у одних чалганцев грехов так много, что для них Тойон велел сделать особые весы» [8, с. 61].

Сон в оповіданні Миколи Лескова «Неразменный рубль» (1883) виконує передусім дидактичну функцію. Вві сні герой стає власником нерозмінного карбованця, який має властивість зникати, якщо витратити його на непотрібну річ. Поки хлопчик витрачає його задля користі інших, він не зникає, але, захопившись славою і всесильністю людини зі скляними гудзиками, він втрачає чарівний предмет. У фіналі оповідання бабуся хлопчика за допомогою алегоричних образів тлумачить сон: «В баснях и сказках часто бывает сокрыт особый затаенный смысл. Неразменный рубль — по-моему, это талант, который Провидение дает человеку при его рождении. ...Человек в жилетке сверх теплого полушубка — есть суета. ...Суета затемняет ум» [9, с. 24].

У різдвяному оповіданні Максима Горького «Наваждение» (1896) мотив сну набуває цілком реалістичного втілення. «Людина з великими ласкавими очима», яку бачить Фома Миронович уві сні, підказує герою вихід зі складної життєвої ситуації.

Вмотивування фантастичних елементів алкогольним сп'янінням героїв — ще один прийом введення у твір містичного. Олена Душечкіна пише: «У таких оповіданнях фантастичні елементи використовуються... безконтрольно, адже їх реалістичне вмотивування виправдовує будь-яку фантазмагорію» [5, с. 2]. Чеховському Івану Івановичу з «Ночи на кладбище» (1886) здається, що він потрапив на цвинтар і зустрівся з мерцями, Ларько з оповідання Степана Васильченка «У панів» (1910) опиняється у дивовижних панських покоях, дахом яким слугує небо тощо.

В оповіданні «Пугало» (1885) Микола Лесков подає містичне як результат багатої уяви та народних вірувань персонажів. Головний герой оповідання, восьмирічний хлопчик, під впливом чарівних оповідань мірошника, очуднює навколишній світ, сприймає його крізь призму народнопоетичних уявлень: «Когда я однажды заглянул... в толчейный амбар, глаз мой обнаружил такую остроту и тонкость, что видел сидевшую там в пыли кикимору... А когда я, испуганный этим видением, бросился без памяти бежать оттуда, то другое мое чувство слух — обнаружило присутствие лешего» [9, с. 185]. Відлюдник Селіван, добрий і щиросердний чоловік, в уяві хлопчика та його дитячого оточення постає підступним «колдуном», який знається з «нечистою силою» [9, с. 191]. У селі Селіван і врятована ним дочка ката через подібне викривлене народними забобонами сприйняття дійсності стають ізгоями, які сильно потерпають від людської темноти та жорстокості. Фінал оповідання традиційно щасливий (справедливість відновлено — суспільство приймає Селівана) і повчальний (священник Єфим так тлумачить історію: «Пугало было не Селиван, а вы сами... Лицо его казалось вам темным, потому что око ваше было темно. Наблуди это для того, чтобы в другой раз не быть таким же слепым» [9, с. 225]).

В оповіданні Васильченка «Мороз» (1926) народна поетика переплітається з історичною реальністю. На Свят-вечір діти лісника за давньою традицією запрошують додому мороза «куті-меду їсти» і несподівано чують у відповідь: «Іду-іду... я давно до вас збираюсь» [2, с. 273]. До хати і справді заходить чоловік «із льодяними очима», який називає себе морозом. Згодом

батьки пояснюють дітям, ким є насправді їх вечірній гість: «Це той розбійник, на прозвання Мороз, що вирізує паси на панських спинах» [2, с. 276]. Образ Мороза в оповіданні постає у двох іпостасях: персоніфіковане природне явище та реальний історичний персонаж Станіслав Морозенко (?–1649), корсунський наказний полковник, сподвижник Богдана Хмельницького, який загинув під час Збараської облоги, герой української народної пісні «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче».

Нерідко фантастичне у різдвяному оповіданні є витвором людської уяви і страху: привид, якого злякалися кадети з лесковського оповідання «Привидение в Инженерном замке» (1882) виявляється людиною, а привид з твору Павла Засодимського «Перед потухшим камельком» (1891) — предметом. Вілкі Коллінз в «Окулярах диявола» (1879) теж дає реальне вмотивування надприродному і пояснює містичні події психологічною фікцією: герой душевнохворий.

Типовим для таких оповідань є те, що тлумачення надприродного через реальне з метою збереження інтриги здійснюється авторами лише у фіналі твору. Тут наявні елементи літературної гри: жанрове очікування читача не справджується.

Дивовижність, надзвичайність тематики — типологічна риса різдвяного оповідання, проте співвідношення фантастичного й реального у творах не однакове. Залежно від естетичних завдань і літературного методу письменники або створюють особливий міфосвіт, у якому органічно співіснують реальні й містичні образи, або ж дають фантастичним подіям реалістичне вмотивування.

Література:

1. Боборыкина Т. А. Художественный мир повестей Чарльза Диккенса / Татьяна Александровна Боборыкина. — СПб. : Гиппократ, 1996. — 138 с.
2. Васильченко С. В. Оповідання. Повісті. Драматичні твори / Степан Васильович Васильченко. — К. : Наукова думка, 1988. — 600 с.
3. Гоголь Н. В. Ночь перед Рождеством // Гоголь Н. В. Собр. соч. : в 7 т. / Николай Васильевич Гоголь. — М. : Худ. литература, 1984. — Т. 1. — С. 95–135.
4. Горький М. Наваждение (Святочный рассказ) // Горький М. Собр. соч. : в 25 т. / Максим Горький. — М. : Наука, 1969. — Т. 3. — 1969. — С. 65–73.
5. Душечкина Е. В. Русский святочный рассказ: Становление жанра / Елена Владимировна Душечкина. — СПб. : Издательский отдел Языкового центра СПбГУ, 1995. — 256 с.
6. Засодимский П. В. На большой дороге. Перед потухшим камельком / Павел Владимирович Засодимский. — М. : Худ. литература, 1960. — 77 с.
7. История всемирной литературы : в 9 т. / [гл. ред. Ю. Б. Виппер ; Г. П. Бердников, Д. С. Лихачев и др.]. — М. : Наука, 1989. — Т. 6. — С. 120–130.
8. Короленко В. Г. Сон Макара // Короленко В. Г. Собр. соч. : в 6 т. / Владимир Галактионович Короленко. — М. : Правда, 1971. — Т. 1. — С. 41–68.
9. Лесков Н. С. Собр. соч. : в 12 т. / Николай Семенович Лесков. — М. : Правда, 1989. — Т. 7. — 410 с.
10. Лисюк Н. А. Міфологічний хронотоп : Матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова» / Наталія Анатоліївна Лисюк. — К. : Український фітосоціологічний центр, 2006. — 198 с.
11. Чехов А. П. Ночь на кладбище (Святочный рассказ) // Чехов А. П. Собр. соч. : в 12 т. / Антон Павлович Чехов. — М. : Правда, 1985. — Т. 4. — С. 189–192.
12. Шевчук Н. В. «Різдвяні оповіді» Ч. Діккенса у хронотопно-типологічних зв'язках: дис... кандидата філол. наук : 10.01.04. / Шевчук Наталя В'ячеславівна. — Львів, 2001. — 217 с.
13. Briggs J. Night Visitors. The Rise and Fall of the English Ghost Story / Julia Briggs. — London : Faber, 1976. — 238 p.
14. Dickens Ch. Christmas Books / Charles Dickens. — London : Macmillan and Co, 1924. — 412 p.
15. Collins W. The Devil's Spectacles. — Режим доступу : <http://www.wilkie-collins.com/the-devils-spectacles/>

Correlation Between Fantastic and Real Elements in Christmas Stories (Based on the Material of English, Russian, Ukrainian Literatures)

The article presents an analysis of the correlation between real and fantastic elements in Christmas stories by English, Russian, and Ukrainian authors. The author came to the conclusion that one of the typological features of Christmas stories is the use of fantastic elements in it. The motif of dream is the most widespread method of the communication between fantastic and real worlds.